

- they perform a supporting role in relation to the general (at least - replace them);
- disclose real or fictitious character of checks and balances;
- to estimate the level of political modernization and features of the political process within a single state.

Thus, there is a complete institution of political responsibility of the head of state in modern monarchies which presented general and specific forms.

Key words: political responsibility, political modernization, recommendation, right to announce a referendum, early termination of powers.

УДК 94[323+327(100)]

О. Ф. СЛОБОДЯН

ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИЙ ВЕКТОР ЕВОЛЮЦІЇ КРАЇН СНД: КОНЦЕПТУАЛЬНІ УЗАГАЛЬНЕННЯ

Розкрито особливості формування воєнної політики країнами СНД. Доведено різницю між президентським та парламентським підходами щодо розвитку воєнно-політичної сфери держави. Вказано на специфіку воєнної політики Росії, спрямованої на забезпечення регіонального та глобального домінування. Аргументовано необхідність продовження воєнно-політичних перетворень в Україні на демократичних засадах.

Ключові слова: воєнна політика, воєнна організація держави, сектор безпеки і оборони, президентська республіка, парламентська республіка, воєнно-інтеграційний процес.

Слободян О. Ф. Военно-политический вектор эволюции стран СНГ: концептуальные обобщения

Раскрыто особенности формирования военной политики странами СНГ. Доказана разница между президентским и парламентским подходами относительно развития военно-политической сферы государства. Указано на специфику военной политики России, направленной на обеспечение регионального и глобального доминирования. Аргументированно необходимость продолжения военно-политических превращений в Украине на демократических принципах.

Ключевые слова: военная политика, военная организация государства, сектор безопасности и обороны, президентская республика, парламентская республика, военно-интеграционный процесс.

Slobodyan Oleg. Military-political vector of evolution of countries of the CIS: conceptual generalizations

The features of forming of military policy are exposed by the countries of the CIS. A difference is well-proven between presidential and parliamentary approaches in relation to development of military-political sphere of the state. It is indicated on the specific of military policy of Russia, directed on providing of the regional and global prevailing. Argued a necessity of continuation of military-political transformations is for Ukraine on democratic principles.

Key words: *military policy, military organization of the state, sector of safety and defensive, presidential republic, parliamentary republic, military-integration process.*

Воєнна політика була й залишається важливим напрямком діяльності політичного суб'єкта незалежно від цивілізаційних умов та конкретно-історичних обставин його існування. Маючи власну динаміку розвитку (цикли «послаблення – посилення»), воєнна політика як правило перебуває в полі підвищеної уваги правлячої сили, оскільки пропонує найбільш дієві та ефективні засоби перетворення соціального середовища до заданого вигляду. Існують дві гносеологічні платформи осягнення сутнісних витоків та змістовних параметрів воєнної політики. Частина дослідників вважає даний різновид політики складовою насамперед державної політики, спрямованої на застосування засобів збройного насильства задля реалізації загальнодержавних цілей¹. Інші науковці поширюють воєнну політику за межі власне держави, наділяючи воєнно-політичним мисленням політичні партії, громадські об'єднання, інші структури громадянського суспільства й навіть антиурядові сили. Важливо пам'ятати, що спрямованість воєнної політики, ініційованої недержавними суб'єктами, може бути різною – від підтримання державних воєнно-політичних акцій до прямої протидії, включно зі збройною боротьбою проти держави з метою захоплення політичної влади². Країнам, що схильні до авторитарно-тоталітарної моделі організації політичної влади, більш властиве продержавне (етатистське) розуміння сутності воєнної політики. Демократичні країни розуміють воєнно-політичні процеси як складне поєднання державних та недержавних зусиль в оборонній сфері.

Державотворчі процеси у пострадянських країнах призвели до створення їх правлячими елітами насамперед президентських політичних систем (республік). Це можна пояснити як слабкістю демократичних традицій, так і необхідністю концентрації владної енергії

в одному управлінському центрі в умовах наявності значної кількості як внутрішньодержавних, так і міжнародних проблем, суперечок, протистоянь³. Як наслідок, кількість президентських республік на пострадянському політичному просторі сягає дев'яти (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан), змішаних (парламентсько-президентських, президентсько-парламентських, суто парламентських) – шести (Грузія, Естонія, Латвія, Литва, Молдова, Україна). З часом президентська форма державного правління в деяких пострадянських республіках видозмінилась у «суперпрезидентську». Її характерними ознаками став необмежений і неконтрольований спосіб використання влади главою держави, вторинна роль законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, довільне трактування терміну перебування глави держави на посаді (що дозволило кількаразово пролонгувати повноваження чинних президентів), створення механізмів передачі влади «політичному спадкоємцю» на недемократичній основі тощо. Насамперед йдеться про РФ, Білорусь, Казахстан, Туркменістан, Узбекистан, Таджикистан⁴.

Непрезидентським республікам СНД властивий комбінований спосіб формування воєнної політики, що поєднує її державну та недержавну складові. У даному випадку враховується доволі значний спектр воєнно-політичних інтересів, які артикулюються не лише владними органами, а й структурами громадянського суспільства. За допомогою легітимних нормотворчих процедур такі інтереси інтегруються в загальнонаціональний варіант воєнної політики, що закріплюється у воєнній доктрині держави. На противагу цьому, президентські («суперпрезидентські») республіки зберегли традицію державного (президентського) визначення воєнної політики з мінімальним врахуванням недержавних джерел її продукування та навіть їх повним ігноруванням. В умовах недемократичного розвитку політичного процесу це може призвести до набуття воєнною політикою антинародних рис, виконання нею насамперед функцій силового забезпечення правлячого режиму з одночасним ігноруванням воєнно-політичних позицій громадян та їх об'єднань.

Інституціоналізація воєнної політики є невід'ємним елементом її перетворення у практичний механізм соціально-політичної діяльності владарюючого суб'єкта. Усталеною традицією ХХ ст., зна-

чення якої зберігається й зараз, стало цілеспрямоване створення владою воєнної організації держави – сукупності органів державної влади, військових формувань, що утворюються у легітимній (законодавчо визначений) спосіб та діяльність яких спрямовується на захист політичної системи від загроз та небезпек внутрішнього і зовнішнього походження. Президентські республіки СНД, як правило, обрали воєнну організацію як інституційну основу силового забезпечення політичного процесу. Законодавство з питань національної безпеки і оборони цих країн одним з найбільш важливих напрямків розвитку політичної системи визначає створення та підтримання у дієздатному стані воєнної організації держави⁵.

Організаційним антиподом «воєнної організації держави» в демократичних країнах обґрунтовано вважається «сектор безпеки і оборони», який відбиває явище деєтатизації воєнної політики, яка означає синхронне продукування даного різновиду політики як уповноваженими державними органами, так і недержавними структурами – політичними партіями, громадськими організаціями, аналітичними центрами, мас-медійними структурами тощо⁶. В умовах несформованої політичної культури деєтатичні процеси можуть сприйматися як невинуватене «розмивання» воєнно-політичної цільності держави, що категорично суперечить тоталітарним (авторитарним) стереотипам сприйняття соціально-силової практики. Разом з тим, існують усі підстави розглядати деєтатизацію воєнної політики як варіант її диверсифікації в умовах демократичного державотворення, як модель конструктивної інтеграції державного та громадського потенціалів оборонного мислення в єдину структурно-функціональну конструкцію, спрямовану на захист національних інтересів.

Створення сектору безпеки і оборони відбиває західні (демократичні) підходи з питань вироблення та практичної реалізації воєнної політики. Непрезидентські республіки СНД схильні вважати даний сектор інституційною основою збройно-силового впливу на соціальні реалії. Президентські (тим більше «суперпрезидентські») системи традиційно ставлять на воєнну організацію держави як базовий інструмент імплементації воєнної політики в політичні відносини – і зовнішні, і внутрішні. Одноосібне розпорядження силовим потенціалом держави додатково засвідчує концентрацію в

руках правлячого суб'єкта усієї повноти воєнно-політичних повноважень. Вибір між сектором безпеки і оборони та воєнною організацією держави переконливо засвідчує звуження демократичних чинників розвитку президентських держав СНД. Крім того, він додатково аргументує геополітичний вибір пострадянських країн – у напрямі західних безпекових інституцій (непрезидентські країни) або ж російських воєнно-політичних форматів (президентські республіки).

Воєнна політика Російської Федерації як незалежної суверенної держави має як наддержавно-інтеграційні, так і одноосібні риси, що значно відрізняються від її колективних ініціатив. Колективним органом країн СНД, ініційованим РФ та побудованим відповідно до кремлівського розуміння питань безпеки й оборони на пострадянському просторі, є Організація договору про колективну безпеку (ОДКБ) або Ташкентський пакт, створений 15.05.1992 р. Формат Організації кількаразово змінювався, її практична дієвість виявилась неефективною, проте її наявність була й залишається формальною ознакою воєнно-політичної інтеграції президентських республік СНД під егідою Росії.

Паралельно з цим РФ посилює власний (державно-егоїстичний) варіант воєнної політики, незалежний від пострадянських союзників. Про це засвідчує еволюція концептуальних засад воєнно-політичного мислення РФ, відбитих у російських воєнних доктринах. Так, російське політичне керівництво оновлювало воєнну доктрину країни 4 рази – у 1993, 2000, 2010 та 2014 роках. Причини змін цього важливого документу на різних етапах розвитку російської державності не співпадають, проте в очі впадає наступне: основною закономірністю змістовного урізноманітнення кремлівських воєнно-доктринальних поглядів є підвищення рівня їх жорсткості, посилення великодержавної риторики, перетворення антизахідної (зокрема антиамериканської) риторики в несучу конструкцію колективної свідомості, властивої сучасній РФ.

У доктрині 2014 р. наголошено, що РФ вважає правомірним застосування своїх збройних сил у випадку агресії проти себе та своїх союзників, а також захисту своїх громадян, що перебувають за межами Росії. Це засвідчує ймовірність проведення Кремлем нових етапів гібридної війни на пострадянському просторі в рамках доктрини

«захисту російськомовного населення» після підготовчого етапу у вигляді надання бажаним російського громадянства. В зону ризику потрапляють східні та південні регіони України, а також Казахстан, Латвія, Молдова.

Еволюція воєнних доктрин Росії по суті формує картину її імперських експансій у пострадянський період. Кожна з них знаменувала захоплення або встановлення режиму контролю над регіонами, не всі з яких входили до складу власне РФ: Придністров'ям (1993 р.), Чечнею (1999 р.), Абхазією і Південною Осетією (2008 р.), Кримом (2014 р.). За збройно-анексійними діями Кремля проглядається його одночасне бажання відновити домінування на пострадянському просторі та «стати рівним» серед інших учасників глобальної воєнно-політичної гри. Як вважають у Кремлі, НАТО (насамперед США), адекватно оцінюючи рішучість російського воєнно-політичного керівництва, мають беззастережно враховувати російські позиції (оцінки, підходи) з принципових питань сучасного світоустрою та погодитись на «новий розподіл світу» (так звану «Ялту-2») на російських умовах⁷.

У 1991 р. Україна скористалася можливістю реорганізації фрагменту Радянської Армії у Збройні Сили України, відмовившись при цьому від радянського ядерного спадку. У ранніх воєнно-політичних проєктах Києва йшлося про швидке створення Воєнної організації Української держави, яка, виходячи з якісних та кількісних показників особового складу та військової техніки, мала надійно забезпечувати процес розбудови незалежної і суверенної України⁸. Роки незалежності засвідчили непослідовність й навіть утопічність окремих воєнно-політичних ескізів, виконаних різними політичними командами, які не забезпечили ефект «накопичення позитивних результатів» в оборонній сфері. Подібні наміри влади можна визначити як непродуктивну імплементацію у воєнно-політичні реалії ХХІ ст. ретроспективних підходів щодо збройного гарантування національних інтересів. З приходом до влади В. Януковича (2010 р.) активізувалися процеси подальшого скорочення українського війська, згортання бойової підготовки частин і підрозділів, зниження військового бюджету, призначення на посади осіб, налаштованих проти України, включно з громадянами РФ на посаді глави оборонного відомства⁹. Як підсумок, доводиться констатувати тимчасовий

воєнно-політичний програш парламентсько-президентської України «суперпрезидентській» Російській Федерації.

Починаючи з 2014 р., Україна виявилась втягнутою у збройне протистояння з російською армією та сепаратистськими угрупованнями, що активно підтримуються Кремлем. Кількісною ознакою слабкості національної оборонної сфери стали людські, економічні, територіальні втрати України (анексія АР Криму, окупація окремих регіонів Донеччини та Луганщини, руйнування їх економічного потенціалу, духовно-культурне спустошення тощо), якісною – воєнно-політичні плани сусідньої держави, що передбачають руйнування незалежної України та відновлення кремлівського диктату над усією українською територією.

Збройна відповідь України на адресу російських військ, що дозволила зупинити їх просування вглиб української території, стала можливою завдяки сумарним діям державних збройних формувань та озброєних структур громадянського суспільства, які в окремих випадках діяли більш ефективно, ніж законодавчо визначені силові структури. Отже, доводиться констатувати як реальність, так і дієвість воєнно-політичного мислення недержавних акторів силового убезпечення суверенітету України, її територіальної цілісності.

Рішучий опір державних збройних формувань та добровольчих тактичних одиниць зупинили російську експансію, проте не створили механізмів повернення втрачених територій, відновлення матеріальних активів, соціальних ресурсів, а також надійного гарантування стратегічних перспектив України, позбавлених російського втручання. Україна постала перед необхідністю створення принципово нової моделі воєнної політики, ключовими ознаками якої мають стати євроатлантична інтеграція, створення сучасного сектору безпеки і оборони, повна відмова від радянського спадку в його кадрово-управлінському, духовно-патріотичному, військово-технічному та ін. вимірах¹⁰.

Таким чином, маємо ситуацію трансформації воєнної політики країн СНД за наступними сценаріями: колективного забезпечення воєнної безпеки шляхом вступу до НАТО (країни Балтії); ситуативної адаптації до російських впливів (країни ОДКБ); повного або часткового ігнорування російських інтересів у намаганні захистити власний геостратегічний вибір (Україна, Грузія, Молдова, Азербайджан); проголошення нейтралітету (Туркменістан).

- they perform a supporting role in relation to the general (at least - replace them);
- disclose real or fictitious character of checks and balances;
- to estimate the level of political modernization and features of the political process within a single state.

Thus, there is a complete institution of political responsibility of the head of state in modern monarchies which presented general and specific forms.

Key words: political responsibility, political modernization, recommendation, right to announce a referendum, early termination of powers.

УДК 94[323+327(100)]

О. Ф. СЛОБОДЯН

ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИЙ ВЕКТОР ЕВОЛЮЦІЇ КРАЇН СНД: КОНЦЕПТУАЛЬНІ УЗАГАЛЬНЕННЯ

Розкрито особливості формування воєнної політики країнами СНД. Доведено різницю між президентським та парламентським підходами щодо розвитку воєнно-політичної сфери держави. Вказано на специфіку воєнної політики Росії, спрямованої на забезпечення регіонального та глобального домінування. Аргументовано необхідність продовження воєнно-політичних перетворень в Україні на демократичних засадах.

Ключові слова: воєнна політика, воєнна організація держави, сектор безпеки і оборони, президентська республіка, парламентська республіка, воєнно-інтеграційний процес.

Слободян О. Ф. Военно-политический вектор эволюции стран СНГ: концептуальные обобщения

Раскрыто особенности формирования военной политики странами СНГ. Доказана разница между президентским и парламентским подходами относительно развития воєнно-політической сфери государства. Указано на специфіку воєнної політики Росії, направленої на забезпечення регіонального і глобального домінування. Аргументовано необхідність продовження воєнно-політичних перетворень в Україні на демократичних принципах.

Ключевые слова: военная политика, военная организация государства, сектор безопасности и обороны, президентская республика, парламентская республика, воєнно-інтеграційний процес.

Slobodyan Oleg. Military-political vector of evolution of countries of the CIS: conceptual generalizations

The features of forming of military policy are exposed by the countries of the CIS. A difference is well-proven between presidential and parliamentary approaches in relation to development of military-political sphere of the state. It is indicated on the specific of military policy of Russia, directed on providing of the regional and global prevailing. Argued a necessity of continuation of military-political transformations is for Ukraine on democratic principles.

Key words: *military policy, military organization of the state, sector of safety and defensive, presidential republic, parliamentary republic, military-integration process.*

Воєнна політика була й залишається важливим напрямком діяльності політичного суб'єкта незалежно від цивілізаційних умов та конкретно-історичних обставин його існування. Маючи власну динаміку розвитку (цикли «послаблення – посилення»), воєнна політика як правило перебуває в полі підвищеної уваги правлячої сили, оскільки пропонує найбільш дієві та ефективні засоби перетворення соціального середовища до заданого вигляду. Існують дві гносеологічні платформи осягнення сутнісних витоків та змістовних параметрів воєнної політики. Частина дослідників вважає даний різновид політики складовою насамперед державної політики, спрямованої на застосування засобів збройного насильства задля реалізації загальнодержавних цілей¹. Інші науковці поширюють воєнну політику за межі власне держави, наділяючи воєнно-політичним мисленням політичні партії, громадські об'єднання, інші структури громадянського суспільства й навіть антиурядові сили. Важливо пам'ятати, що спрямованість воєнної політики, ініційованої недержавними суб'єктами, може бути різною – від підтримання державних воєнно-політичних акцій до прямої протидії, включно зі збройною боротьбою проти держави з метою захоплення політичної влади². Країнам, що схильні до авторитарно-тоталітарної моделі організації політичної влади, більш властиве продержавне (етатистське) розуміння сутності воєнної політики. Демократичні країни розуміють воєнно-політичні процеси як складне поєднання державних та недержавних зусиль в оборонній сфері.

Державотворчі процеси у пострадянських країнах призвели до створення їх правлячими елітами насамперед президентських політичних систем (республік). Це можна пояснити як слабкістю демократичних традицій, так і необхідністю концентрації владної енергії

в одному управлінському центрі в умовах наявності значної кількості як внутрішньодержавних, так і міжнародних проблем, суперечок, протистоянь³. Як наслідок, кількість президентських республік на пострадянському політичному просторі сягає дев'яти (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Росія, Таджикистан, Туркменістан, Узбекистан), змішаних (парламентсько-президентських, президентсько-парламентських, суто парламентських) – шести (Грузія, Естонія, Латвія, Литва, Молдова, Україна). З часом президентська форма державного правління в деяких пострадянських республіках видозмінилась у «суперпрезидентську». Її характерними ознаками став необмежений і неконтрольований спосіб використання влади главою держави, вторинна роль законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, довільне трактування терміну перебування глави держави на посаді (що дозволило кількаразово пролонгувати повноваження чинних президентів), створення механізмів передачі влади «політичному спадкоємцю» на недемократичній основі тощо. Насамперед йдеться про РФ, Білорусь, Казахстан, Туркменістан, Узбекистан, Таджикистан⁴.

Непрезидентським республікам СНД властивий комбінований спосіб формування воєнної політики, що поєднує її державну та недержавну складові. У даному випадку враховується доволі значний спектр воєнно-політичних інтересів, які артикулюються не лише владними органами, а й структурами громадянського суспільства. За допомогою легітимних нормотворчих процедур такі інтереси інтегруються в загальнонаціональний варіант воєнної політики, що закріплюється у воєнній доктрині держави. На противагу цьому, президентські («суперпрезидентські») республіки зберегли традицію державного (президентського) визначення воєнної політики з мінімальним врахуванням недержавних джерел її продукування та навіть їх повним ігноруванням. В умовах недемократичного розвитку політичного процесу це може призвести до набуття воєнною політикою антинародних рис, виконання нею насамперед функцій силового забезпечення правлячого режиму з одночасним ігноруванням воєнно-політичних позицій громадян та їх об'єднань.

Інституціоналізація воєнної політики є невід'ємним елементом її перетворення у практичний механізм соціально-політичної діяльності владарюючого суб'єкта. Усталеною традицією ХХ ст., зна-

чення якої зберігається й зараз, стало цілеспрямоване створення владою воєнної організації держави – сукупності органів державної влади, військових формувань, що утворюються у легітимній (законодавчо визначений) спосіб та діяльність яких спрямовується на захист політичної системи від загроз та небезпек внутрішнього і зовнішнього походження. Президентські республіки СНД, як правило, обрали воєнну організацію як інституційну основу силового забезпечення політичного процесу. Законодавство з питань національної безпеки і оборони цих країн одним з найбільш важливих напрямків розвитку політичної системи визначає створення та підтримання у дієздатному стані воєнної організації держави⁵.

Організаційним антиподом «воєнної організації держави» в демократичних країнах обґрунтовано вважається «сектор безпеки і оборони», який відбиває явище деєтатизації воєнної політики, яка означає синхронне продукування даного різновиду політики як уповноваженими державними органами, так і недержавними структурами – політичними партіями, громадськими організаціями, аналітичними центрами, мас-медійними структурами тощо⁶. В умовах несформованої політичної культури деєтатичні процеси можуть сприйматися як невинуватене «розмивання» воєнно-політичної цільності держави, що категорично суперечить тоталітарним (авторитарним) стереотипам сприйняття соціально-силової практики. Разом з тим, існують усі підстави розглядати деєтатизацію воєнної політики як варіант її диверсифікації в умовах демократичного державотворення, як модель конструктивної інтеграції державного та громадського потенціалів оборонного мислення в єдину структурно-функціональну конструкцію, спрямовану на захист національних інтересів.

Створення сектору безпеки і оборони відбиває західні (демократичні) підходи з питань вироблення та практичної реалізації воєнної політики. Непрезидентські республіки СНД схильні вважати даний сектор інституційною основою збройно-силового впливу на соціальні реалії. Президентські (тим більше «суперпрезидентські») системи традиційно ставлять на воєнну організацію держави як базовий інструмент імплементації воєнної політики в політичні відносини – і зовнішні, і внутрішні. Одноосібне розпорядження силовим потенціалом держави додатково засвідчує концентрацію в

руках правлячого суб'єкта усієї повноти воєнно-політичних повноважень. Вибір між сектором безпеки і оборони та воєнною організацією держави переконливо засвідчує звуження демократичних чинників розвитку президентських держав СНД. Крім того, він додатково аргументує геополітичний вибір пострадянських країн – у напрямі західних безпекових інституцій (непрезидентські країни) або ж російських воєнно-політичних форматів (президентські республіки).

Воєнна політика Російської Федерації як незалежної суверенної держави має як наддержавно-інтеграційні, так і одноосібні риси, що значно відрізняються від її колективних ініціатив. Колективним органом країн СНД, ініційованим РФ та побудованим відповідно до кремлівського розуміння питань безпеки й оборони на пострадянському просторі, є Організація договору про колективну безпеку (ОДКБ) або Ташкентський пакт, створений 15.05.1992 р. Формат Організації кількаразово змінювався, її практична дієвість виявилась неефективною, проте її наявність була й залишається формальною ознакою воєнно-політичної інтеграції президентських республік СНД під егідою Росії.

Паралельно з цим РФ посилює власний (державно-егоїстичний) варіант воєнної політики, незалежний від пострадянських союзників. Про це засвідчує еволюція концептуальних засад воєнно-політичного мислення РФ, відбитих у російських воєнних доктринах. Так, російське політичне керівництво оновлювало воєнну доктрину країни 4 рази – у 1993, 2000, 2010 та 2014 роках. Причини змін цього важливого документу на різних етапах розвитку російської державності не співпадають, проте в очі впадає наступне: основною закономірністю змістовного урізноманітнення кремлівських воєнно-доктринальних поглядів є підвищення рівня їх жорсткості, посилення великодержавної риторики, перетворення антизахідної (зокрема антиамериканської) риторики в несучу конструкцію колективної свідомості, властивої сучасній РФ.

У доктрині 2014 р. наголошено, що РФ вважає правомірним застосування своїх збройних сил у випадку агресії проти себе та своїх союзників, а також захисту своїх громадян, що перебувають за межами Росії. Це засвідчує ймовірність проведення Кремлем нових етапів гібридної війни на пострадянському просторі в рамках доктрини

«захисту російськомовного населення» після підготовчого етапу у вигляді надання бажаним російського громадянства. В зону ризику потрапляють східні та південні регіони України, а також Казахстан, Латвія, Молдова.

Еволюція воєнних доктрин Росії по суті формує картину її імперських експансій у пострадянський період. Кожна з них знаменувала захоплення або встановлення режиму контролю над регіонами, не всі з яких входили до складу власне РФ: Придністров'ям (1993 р.), Чечнею (1999 р.), Абхазією і Південною Осетією (2008 р.), Кримом (2014 р.). За збройно-анексійними діями Кремля проглядається його одночасне бажання відновити домінування на пострадянському просторі та «стати рівним» серед інших учасників глобальної воєнно-політичної гри. Як вважають у Кремлі, НАТО (насамперед США), адекватно оцінюючи рішучість російського воєнно-політичного керівництва, мають беззастережно враховувати російські позиції (оцінки, підходи) з принципових питань сучасного світоустрою та погодитись на «новий розподіл світу» (так звану «Ялту-2») на російських умовах⁷.

У 1991 р. Україна скористалася можливістю реорганізації фрагменту Радянської Армії у Збройні Сили України, відмовившись при цьому від радянського ядерного спадку. У ранніх воєнно-політичних проєктах Києва йшлося про швидке створення Воєнної організації Української держави, яка, виходячи з якісних та кількісних показників особового складу та військової техніки, мала надійно забезпечувати процес розбудови незалежної і суверенної України⁸. Роки незалежності засвідчили непослідовність й навіть утопічність окремих воєнно-політичних ескізів, виконаних різними політичними командами, які не забезпечили ефект «накопичення позитивних результатів» в оборонній сфері. Подібні наміри влади можна визначити як непродуктивну імплементацію у воєнно-політичні реалії ХХІ ст. ретроспективних підходів щодо збройного гарантування національних інтересів. З приходом до влади В. Януковича (2010 р.) активізувалися процеси подальшого скорочення українського війська, згортання бойової підготовки частин і підрозділів, зниження військового бюджету, призначення на посади осіб, налаштованих проти України, включно з громадянами РФ на посаді глави оборонного відомства⁹. Як підсумок, доводиться констатувати тимчасовий

воєнно-політичний програш парламентсько-президентської України «суперпрезидентській» Російській Федерації.

Починаючи з 2014 р., Україна виявилась втягнутою у збройне протистояння з російською армією та сепаратистськими угрупованнями, що активно підтримуються Кремлем. Кількісною ознакою слабкості національної оборонної сфери стали людські, економічні, територіальні втрати України (анексія АР Криму, окупація окремих регіонів Донеччини та Луганщини, руйнування їх економічного потенціалу, духовно-культурне спустошення тощо), якісною – воєнно-політичні плани сусідньої держави, що передбачають руйнування незалежної України та відновлення кремлівського диктату над усією українською територією.

Збройна відповідь України на адресу російських військ, що дозволила зупинити їх просування вглиб української території, стала можливою завдяки сумарним діям державних збройних формувань та озброєних структур громадянського суспільства, які в окремих випадках діяли більш ефективно, ніж законодавчо визначені силові структури. Отже, доводиться констатувати як реальність, так і дієвість воєнно-політичного мислення недержавних акторів силового убезпечення суверенітету України, її територіальної цілісності.

Рішучий опір державних збройних формувань та добровольчих тактичних одиниць зупинили російську експансію, проте не створили механізмів повернення втрачених територій, відновлення матеріальних активів, соціальних ресурсів, а також надійного гарантування стратегічних перспектив України, позбавлених російського втручання. Україна постала перед необхідністю створення принципово нової моделі воєнної політики, ключовими ознаками якої мають стати євроатлантична інтеграція, створення сучасного сектору безпеки і оборони, повна відмова від радянського спадку в його кадрово-управлінському, духовно-патріотичному, військово-технічному та ін. вимірах¹⁰.

Таким чином, маємо ситуацію трансформації воєнної політики країн СНД за наступними сценаріями: колективного забезпечення воєнної безпеки шляхом вступу до НАТО (країни Балтії); ситуативної адаптації до російських впливів (країни ОДКБ); повного або часткового ігнорування російських інтересів у намаганні захистити власний геостратегічний вибір (Україна, Грузія, Молдова, Азербайджан); проголошення нейтралітету (Туркменістан).

У будь-якому випадку дисперсія військово-політичних траєкторій колишніх радянських республік не дозволяє сподіватись на їх реінтеграцію в цільну оборонно-безпекову структуру, яка б позитивно сприймалася усіма ними без винятку. Президентська республіка Росія здатна створити обмежені формати залучення інших президентських держав до спільних воєнних приготувань у межах кордонів СНД. Проте змушувати їх брати участь у «далеких війнах», ініційованих Москвою (на кшталт сирійської), наявна російська еліта неспроможна. Воєнно-політичне домінування РФ над частиною СНД деякий час може підтримуватися за рахунок виключно кількісних показників в особовому складі, озброєнні, техніці, проте вважати російське лідерство пролонгованим на максимально можливу перспективу в умовах глобалізованого світу не варто.

1. *Перепелиця Г.П.* Воєнна політика держави / Перепелиця Г.П. // Політична енциклопедія / Редкол. : Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К. : Парламентське видавництво, 2011. – С. 114.

2. *Смолянюк В.Ф.* Політика воєнна / Смолянюк В.Ф. // Государственное управление в сфере национальной безопасности : словарь-справочник ; под общ. ред. Г.П. Сытника. – К. : НАДУ, 2012. – С. 288.

3. *Кармазіна М.С.* Президентство: український варіант / Кармазіна М.С. – К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Кураса, 2007. – С. 66-67.

4. *Смолянюк В.Ф.* «Суперпрезидентська» (монократична) республіка / Смолянюк В.Ф. // Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори ; за заг. ред. Н.М. Хоми. – Львів : «Новий світ – 2000», 2015. – С. 375.

5. *Горбулін В.П.* Реформа воєнної організації держави. Концептуальні підходи / В.П. Горбулін // Дзеркало тижня. – 2001. – 8 грудня. – № 48 (372).

6. *Семенченко А.І.* Поняття «сектор безпеки» та «воєнна організація держави»: методика розробки й обґрунтування призначення, складу, структури та взаємозв'язків / А.І. Семенченко // Стратегічна панорама. – 2007. – № 3. – С. 54-69.

7. *Сизов В.Ю.* Воєнна політика и воєнна безпека Росії [Електронний ресурс] / В.Ю. Сизов // Интернет издание Россия и Америка в XXI веке. – Режим доступу: <http://www.rusus.ru/?act=read&id=191>.

8. *Чорний В.С.* Військова організація України: становлення та перспективи розвитку : монографія / Чорний В.С. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2009. – 368 с.

9. *Операція «самоліквідація»*: влада цілеспрямовано послаблює обороноздатність країни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Society/55286>.

10. *Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2.09.2015 р. «Про нову редакцію Воєнної доктрини України* : Указ Президента України №555/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fleet.sebastopol.ua/articles/ukaz_presidenta_ukrajini_5552015/.

Slobodyan Oleg. Military-political vector of evolution of countries of the CIS: conceptual generalizations

A military policy was and remains important direction of activity of political subject. There are two gnosiological platforms of understanding of essence sources and rich in content parameters of military policy. Part of researchers considers this variety of policy a constituent above all things public policy, directed on application of facilities of the armed violence for the sake of realization of national aims. Other research workers diffuse a military policy for limits actually the states, providing with military-political thought political parties, public associations, other structures of civil society and even anti-government forces.

The amount of presidential republics on post-soviet political space arrives at nine (Azerbaijan, Byelorussia, Armenia, Kazakhstan, Kirghizia, Russia, Tadjikistan, Turkmenistan, Uzbekistan), mixed (parlamentary-presidential, presidential-parlamentary, especially parliamentary) – to six (Georgia, Estonia, Latvia, Lithuania, Moldova, Ukraine). To the unipresidential republics of the CIS the peculiar combined method of forming of military policy which combines it state and non-state constituents. Presidential («superpresidential») republics saved tradition of state (presidential) determination of military policy with the minimum account of non-state sources of its producing and even them complete ignoring. The presidential republics of the CIS, as a rule, chosen military organization as instituter basis of power protection of political process. Creation the sector of safety and defensive removes western (democratic) approaches on questions making and practical realization of military policy. The unipresidential republics of the CIS are inclined to consider this sector institutionally basis armed power to influence on social realities.

The military policy of Russian Federation both independent nation-state has as integration and individual lines which considerably differ from its collective initiatives. By the collective organ of countries of the CIS, to initiator RF and built in accordance with the Kremlin understanding of questions of safety and defensive on post-soviet space, there is Organization of agreement about collective security or Tashkent pact, created in 15.05.1992. Parallel from strengthens the own (state selfish) variant of military policy, independent of post-soviet allies these RF. The evolution of conceptual principles of military-political thought of RF, reflected in the Russian military doctrines certifies about it. The evolution of military doctrines of Russia in essence forms the picture of it imperial expansions in a post-soviet period.

In 1991 Ukraine took advantage of possibility of reorganization the fragment of Soviet Army in Military Powers of Ukraine, giving here up a soviet nuclear inheritance. The years of independence were witnessed by an inconsistency and even utopia of separate military-political sketches, executed different political commands. Beginning from 2014, Ukraine appeared pulled in in the armed opposition with the Russian army and reparative groupmates which are actively supported Kremlin. The armed answer of Ukraine to address the Russian troops, which allowed to stop their advancement to Ukrainian territory, became possible due to the total actions of the state armed forming and armed structures of civil society.

Decisive resistance of the state armed forming and volunteer tactical units was stopped Russian expansion, however created the mechanisms of returning of the lost territories, proceeding in tangible assets, social resources, and also reliable guaranteeing of strategic prospects of Ukraine, deprived Russian interference. Ukraine appeared before the necessity of creation on principle of new model of military policy, the key signs of which must become euro Atlantic integration, creation modern the sector of safety and defensive, complete disclaimer of soviet inheritance.

Thus have a situation of transformation of military policy of countries of the CIS after the followings scenarios: collective providing of military safety by entering into NATO (countries of Baltic); situation adaptation to Russian influences (countries of ODKB); complete or partial ignoring of Russian interests in an attempt to protect an own geostrategic choice (Ukraine, Georgia, Moldova, Azerbaijan); proclamation of neutrality (Turkmenistan).

Key words: military policy, military organization of the state, sector of safety and defensive, presidential republic, parliamentary republic, military-integration process.

УДК 32:316.614

В. О. БЕРЕЗА

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

У статті відзначається, що в умовах реальної демократії значну роль у громадянській і політичній соціалізації особистості відіграють засоби масової інформації та освіта. Але тоді як ЗМІ мають функціональну здатність соціалізувати громадян шляхом ідеологізації і політизації їх свідомості, освіта є одним із провідних засобів соціалізації людини на засадах цілеспрямованого розвитку її культури. Водночас у ЗМІ й освітній сфері останнім часом відчутно зростає використання новітніх інформаційних технологій, оскільки їх можливості щодо пропаганди ідей і моделювання процесів політичної соціалізації особистості виявляються практично необмеженими. З огляду на це виховання молоді має спиратися на українські традиції, ментальність, історію, без яких неможливе формування політичної культури громадянина.

Ключові слова: засоби масової інформації, освіта, політична соціалізація.

Берега В. А. Политическая социализация личности: современные тенденции

В статье отмечается, что в условиях реальной демократии значительную роль в гражданской и политической социализации личности играют средства

© **БЕРЕЗА Вадим Олексійович** - кандидат педагогічних наук, доцент Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького